

JEDAN PRIMJER FUTURSKOGA KONJUNKTIVA U HOMERA

Pitanjem osnovnoga značenja grčkoga konjunktiva počela se nauka baviti vrlo rano. Može se reći da je to bilo jedno od prvih pitanja grčke glagolske sintakse koje je zainteresiralo poredbenu gramatiku devetnaestoga stoljeća. Njegova se važnost sastoji u tome što je starogrčki uz staroindijski jedini od indoevropskih jezika koji je sačuval taj način¹⁾, pa se proučavanjem upotrebe konjunktiva na najstarijim grčkim tekstovima, a to znači u Homerovim epima, može odgonetnuti osnovno značenje toga načina u indoevropskom prajeziku. Polazeći od toga, Delbrück²⁾ je kao osnovno značenje konjunktiva označio volju, dopuštajući mogućnost da se u njemu u izvjesnim okolnostima može nazrijeti i futurski smisao. Takvo je mišljenje vladalo u nauci do u dvadeseti vijek, nešto zbog velikoga Delbrückova autoriteta, a ponajviše zato što ni drugim istraživačima nije polazilo za rukom da dadu bolje tumačenje. Ali rano su se počeli javljati i prigovori³⁾, pogotovu što je Delbrück sam dao tome povoda, ostavivši neobjašnjen prijelaz po njemu osnovnog, voluntativnog značenja konjunktiva u futursko. Brojni su autori nakon Delbrücka na osnovu Homerova teksta donosili argumente za futursko značenje konjunktiva kao osnovno, ali nikome do našega Musića nije uspjelo da se takvo mišljenje i ustali u nauci⁴⁾. Musić je tom pitanju pristupio svestrano, izgradivši svoj originalni modalni sistem u kojem je postepeno u brojnim redakcijama minuciozno izvodio razna značenja konjunktiva iz osnovnoga — futur-skoga, promatrajući upotrebu toga načina na raznim vrstama samostalnih i zavisnih rečenica. Osobito mu je bilo stalo do toga da konjunktiv ne ostane visjeti u zraku u odnosu na ostale načine (optativ, modalni preteriti), nego je i njih protumačio polazeći od konjunktiva. Tako je stvorio svoj modalni sistem koji je sada bio dovoljno jak da obračuna

¹⁾ U ostalim jezicima konjunktiv predstavlja novotvorinu u odnosu na odgo-varajući prajezični oblik.

²⁾ Isp. od njega: *Der Gebrauch des Konjunktivs und Optativs im Sanskrit und Griechischen* (Syntaktische Forschungen I, Halle 1871) str. 13.

³⁾ Isp. kratak historijat izučavanja toga pitanja u djelu A. Walter: *Die Grundbedeutung des Konjunktivs im Griechischen*, Heidelberg 1923. str. 1—9. i E. A. Hahn: *Subjunctive and optative, their origin as futures*, New York 1953. str. 1—15.

⁴⁾ Kapitalno Musićevo djelo predstavljaju *Beiträge zur griechischen Satzlehre*, Zagreb 1927 u kojem je obradio pogodbene, relativne i upitne rečenice na kojima je pored ostaloga promatrao upotrebu konjunktiva. — O razvoju Musićevih pogleda i o vrijednosti njegove nauke za proučavanje grčke glagolske sintakse isp. N. Majnarić, *Musićev modalni sistem*, „Živa antika“, I. sv. 2. str. 161—184.

sa starim Delbrückovim pogledima na taj dio grčke glagolske sintakse. Nakon Musića o futurskom značenju konjunktiva kao osnovnom uglavnom se više ne sumnja, pa i daljnji neki radovi, koji tretiraju tu problematiku, počivaju na takvom shvaćanju konjunktiva⁵⁾.

Najvažnije je u tom pitanju bilo osigurati prijelaz jednoga značenja u drugo, koji Delbrücku nije pošao za rukom. Zato je Musić na tome osobito insistirao, jer je dobro vidio da bi mu se inače dogodilo isto što i Delbrücku koji je sam priznao da bi njegov sistem trebalo samo malo preokrenuti, pa bi se dobilo drugo osnovno značenje konjunktiva⁶⁾. Taj je prijelaz Musić definitivno objasnio tek u četvrtoj redakciji (god. 1925), polazeći od primitivnih finalnih rečenica, i pokazao kako se futurski konjunktiv preko finalnoga razvijao u voluntativni. Na cijelom tom procesu mi se, naravno, ne možemo ovdje zadržavati, jer je taj razvoj lako vidljiv iz brojnih Musićevih radova i iz citiranoga članka prof. Majnarića. Ja bih ovdje samo htio na jednom primjeru iz Homera pokazati mogućnost naznačenog razvoja konjunktiva. Na tu kratku bilješku potakla me je s jedne strane Walterova interpretacija jednog mjesta u Ilijadi, a s druge strane činjenica da je Homer sklon parataksi. Zato sam pomislio da će biti zgodno potražiti kakav primjer gdje je hipotaksa u začetku, jer će se na upotrebi konjunktiva u takvoj prilici moći najbolje vidjeti prijelaz jednoga značenja u drugo. A za taj posao bit će prikladno ovo mjesto: H 290. i d. (Hektor govori Ajantu):

- 290 νῦν μὲν παυσώμεσθα μάχης καὶ δημοτῆτος
σήμερον· ὕστερον αὐτὲ μαχησόμεθ', εἰς ὃ κε δαίμων
ἄμμε διακρίνη, δῶν δ' ἑτέροισι γέ νίκην·
νῦξ δ' ἤδη τελέθει· ἀγαθὸν καὶ νυκτὶ πιθέσθαι·
ὥς σὺ τ' εὐφρήνης πάντας παρὰ νηυσὶν Ἀχαιοῦς,
295 σοὺς τε μάλιστα ἕτας καὶ ἑταίρους, οἳ τοι ἕασιν·
αὐτὰρ ἐγὼ κατὰ ἄστυ μέγα Πριάμοιο ἀνακτος,
Τρῶας εὐφρανέω καὶ Τρωάδας ἔλκεσπέπλους,
οἳ τέ μοι εὐχόμεναι θεῶν δύσσονται ἀγῶνα.

To mjesto Walter shvaća ovako: „Wie du froh machen wirst . . . , so werde ich meinerseits froh machen.“ εὐφρανέω ist Futurum. Es besteht aber kein Unterschied zwischen εὐφρήνης und εὐφρανέω, höchstens der, daß εὐφρανέω, obwohl Futurum, voluntativ ist, eine Bedeutung, die durch die erste Person bedingt ist. — Ich fasse übrigens den durch αὐτὰρ eingeleiteten Satz als Nachsatz, nicht als selbstständigen Satz, da mir sonst der Satz mit ὥς in der Luft zu schweben scheint . . . ⁷⁾. — Ovdje se s Walterom možemo složiti u toliko što konjunktiv εὐφρήνης shvaća kao futurski. Ali nas inače njegova interpretacija ne može potpuno zadovoljiti. Walter je svoje djelo napisao nešto prije Musićevih „Priloga“, a nisu mu poznati ni raniji Musićevi radovi, tako osobito „Relative rečenice u hrvatskom jeziku“ (Rad Jug. ak., knj. 138. Zagreb 1899.), rad koji nam je za razumijevanje ovoga

⁵⁾ Isp. npr. citirano djelo Adelaide Hahn. Šteta je samo što autor toga vrijednog djela ne poznaje Musićeve radove i njegove zasluge na tom području.

⁶⁾ Isp. Synt. Forsch. IV (Halle 1879) str. 116. i d.

⁷⁾ o. c. str. 41.

odlomka nužno potreban. Nadalje, Walter donosi navedeno mjesto u krunjem obliku (samo stihove 294—297), a za potpuno razumijevanje konjunktiva εὐφρήνης potrebno nam je posegnuti malo unazad, do stiha 290, jer je čitav odlomak (πυρσώμεσθα μάχης . . . ὥς σὺ τ' εὐφρήνης . . . ἀὐτὰρ ἐγὼ εὐφρανέω), kako ćemo vidjeti, u uskoj međusobnoj vezi.

Zato ja navedeno mjesto iz Homera u smislu Musićeve nauke o modima shvaćam ovako: „Prođimo se boja . . . da ti obraduješ Ahejce..., a ja ću obradovati Trojance . . .“ Ali dalek je put do toga konačnog prijevoda. Najprije treba reći da adverb relativne zamjenice ὅς, ἧ, τό — ὡς = „kako“, „na koji način“ treba prema Musiću shvatiti kao adverb paratetičkoga relativ⁸⁾ koji u našem primjeru ima vrijednost svoga korelativnog adverba „tako“, „na taj način“. A takav paratetički relativ dolazi i u službi finalne konjunkcije. Zato takve rečenice zove Musić paratetičke finalne⁹⁾.

Vratimo se sada k našem primjeru! Njegovo je prvobitno značenje: „Prođimo se boja . . . , tako ćeš ti obradovati Ahejce . . .“ (futureski konjunktiv). Radnja je drugoga dijela (εὐφρήνης) posljedica radnje prvoga (πυρσώμεσθα). Ali ona je ujedno i svrha pozivu koji je sadržan u prvom dijelu, a to znači — svrha same radnje prvoga dijela. Kao posljedica ta se radnja može izreći futurskim konjunktivom, ali da se izreče kao svrha, mora futurski konjunktiv ponešto promijeniti svoje značenje, a to zato što futurski konjunktiv znači očekivanje radnje, dok svrha može biti samo radnja sama, a ne njezino očekivanje. U toj prilici futurski konjunktiv dobiva novo značenje, koje ima kao eventualni konjunktiv¹⁰⁾, to jest označuje samu radnju, a u našem slučaju postaje od njega finalni konjunktiv. Smisao je gornjega primjera tada ovaj: „Prođimo se boja . . . , kako da=da tako obraduješ . . .“ Tako bi eto futurski konjunktiv prešao u finalni.

Ali to se, ipak, u našem primjeru nije dogodilo; nešto je omelo opisani razvoj konjunktiva. Jer ako pokušamo prevesti čitav odlomak, vidjet ćemo da rečenicu s ὥς ne možemo prevesti finalnom. Što je uzrok tomu? Odgovor leži u bujnom epskom stilu Homerovu, koji se često očituje u nizanju brojnih detalja, u njegovoj sklonosti da kompleksniju misao („prodimo se boja da ti obraduješ Ahejce, a ja da obradujem Trojance“) ne izreče u jednom dahu, nego je radije razbija na odjelite segmente koji se dalje samostalno proširuju. Drugim riječima: tok Homerove fraze nije svagda strogo kontinuiran, nego je iz razloga njegova stila često isprekidan, pa stoga prošireni elementi većega perioda, kao i u našem primjeru, djeluju samostalno. — Tako je i ovdje zbog brojnih interkaliranih rečenica (pet!) vrlo oslabila veza između glavne (πυρσώμεσθα) i njoj podložne rečenice s ὥς. A samim tim i

⁸⁾ Isp. o tome „Relativne rečenice u hrvatskom jeziku“ §§ 1, 3, 15—17. i *Beiträge zur griechischen Satzlehre* §§ 32, 33.

⁹⁾ O tome, kako paratetičke relativne rečenice s konjunktivom postaju finalne, isp. N. Majnarić: *Prilog nauči o finalnim rečenicama u grčkom jeziku* (Rečenice s konjunktivom ἵνα u Homera), Zagreb 1928. str. 15. i d.

¹⁰⁾ Isp. Musić: *Beiträge zur griech. Satzlehre* § 13.

konjunktiv je u njoj nekako zastao u svom razvoju od futurskoga k finalnom, a onda ni ὥς nije mogao da učini prijelaz od adverbna paratetičkoga relativa k finalnoj konjunktiji. A to znači da se u prvi mah zamišljen hipotaktički odnos vratio na parataksu. — Da je tome tako, nalazim potvrdu u slijedećem: proces, koji se začeo kod rečenice s ὥς, naime, kidanje veze između glavne i zavisne rečenice, nastavio se i dovršio članom αὐτὰρ ἐγὼ ἐυφρανέω. — Vidjeli smo već da postoji čvrsta logička veza između dijelova παυσώμεσθα μάχης, ὥς σὺ τ' ἐυφρήνης Ἀχαιοὺς i αὐτὰρ ἐγὼ ἐυφρανέω Τρῶας. Ali ta se veza zbog brojnih interkaliranih rečenica između παυσώμεσθα i ὥς σὺ τ' ἐυφρήνης s jedne strane, a s druge zato što se ova posljednja nešto oduljila, pa još k tome jednom relativnom proširila, — gramatički ne može izreći u obliku hipotakse: παυσώμεσθα μάχης, ὥς σὺ μὲν ἐυφρήνης Ἀχαιοὺς, ἐγὼ δ' ἐυφρήνω Τρῶας („prođimo se boja da ti obraduješ Ahejce, a ja da obradujem Trojance“), gdje bi bio upotrebljen konjunktiv u finalnom značenju; a taj bi morao stajati i u drugom članu da jedan izraz slijedi neposredno iza drugoga. Ali iz spomenutih razloga mjesto rečenice, koja bi i formalno bila koordinirana s onom ὥς . . . , nalazimo po obliku posve samostalnu rečenicu, u kojoj se sada ono isto, što se u prvj reklo konjunktivom ἐυφρήνης, izriče čistim futuriskim oblikom.

Naprotiv, da u rečenici s ὥς konjunktiv više nema futurski karakter, da se razvio u finalni, onda u drugom članu αὐτὰρ . . . koji je prvome logički koordiniran¹¹⁾, ne bi stajao futur, nego bi — prema finalnom konjunktivu u zavisnoj rečenici — kao njegov adekvatan oblik u glavnoj stajao voluntativni konjunktiv. Dakle, mjesto: ὥς σὺ τ' ἐυφρήνης (futurski konjunktiv), αὐτὰρ ἐγὼ ἐυφρανέω (futura) imali bismo: ὥς σὺ τ' ἐυφρήνης (finalni konjunktiv), αὐτὰρ ἐγὼ ἐυφρήνω (voluntativni konjunktiv).

Tako smo eto, zahvaljujući Homerovu smislu za parataksu, mogli na jednom primjeru vidjeti razne faze kroz koje prolazi futurski konjunktiv na putu prema svom krajnjem, voluntativnom značenju.

Zadar.

B. Glavičić.

ZUSAMMENFASSUNG

B. Glavičić: EIN BEISPIEL DES FUTURISCHEN KONJUNKTIVS BEI HOMER

Indem er sich an Musićs Lehre von den griechischen Modi (*Beiträge zur griechischen Satzlehre*, Zagreb 1927) anlehnt, interpretiert der Verfasser eine interessante Stelle bei Homer (H 290—298), in der man dem Gebrauch des Konjunktivs in der Parataxe begegnet. Der Verfasser denkt, die angeführte Stelle aus Homers Werken sei gerade wegen der parataktischen Art der Aussage eines komplexeren Gedankens geeignet, die Entwicklung des futurischen Konjunktivs über den finalen zu dem voluntativen zu zeigen.

¹¹⁾ Koordiniranost posljednjih dvaju izraza donekle je i formalno postavljena, što pokazuje ono τε u prvom članu, koje se rijetko javlja neudvostručeno. (Drugo τε u stihu 295. nema s prvim nikakve veze, nego se odnosi na καί u istom stihu.) U drugom članu mjesto njega dolazi αὐτὰρ, jer je njegov sadržaj u odnosu na prvi adverbzativno formuliran.